

САХРАНА КОНСТАНТИНА ВЕЛИКОГ У ИСТОРИЈСКОМ РОМАНУ *КОНСТАНТИН* *И КРАЈ АНТИЧКОГ СВЕТА КРИСТИЈАНА* И. М. КЕРБУЛА¹

Сажетак: У раду се расправља о идеолошким ставовима Константина Великог. Они се огледају кроз религију и његову везу са богом Аполоном, поистовећивањем са другим соларним божанством – богом Сунца Хелиосом и Тринаестим апостолом – Христом. У градитељском опусу такође се уочава преплитање паганских и хришћанских елемената. Хришћанска схватања о једнакости у вечном рају нису потиснули традиционални начин сахрањивања у Римском царству са назначеном идејом апотеозе и бесмртности, до градње Херона. Христограм и апостоли бесмртном покојнику треба да помогну да на том путу буду што ближе Богу Оцу и Богу Сину. Црква св. Апостола представља традиционални чин привилегованог сахрањивања у маузолеју, али и успостављање династичког чина полагања остатака хришћанских византијских царева и епископа на истом месту.

Кључне речи: Константин Велики, сахрана, маузолеј, соларни култ, хришћанство

1. Кристијан Кербул и Константин Велики

Роман Кристијана Кербула *Константин и крај античког света* објављен 1993. у едицији Светови, Нови Сад, није изазвао много пажње код наших истраживача. По основном занимању текстилни инжињер, Кербул је стекао и више престижних диплома из области друштвених и хуманистичких наука; Универзитета грегоријанских свештеника у Риму и Европског института за интернационалне високе студије у Ници. Његов неоспорни истраживачки таленат брзо га је уврстио у културни круг Бретање и истраживања граничног подручја јужних Алпа и краљевине Монака. Био је на челу истраживања Института за

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 177097: *Романизација, урбанизација и трансформација урбаних центара цивилног, војног и резиденцијалног карактера у римским провинцијама на територији Србије*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

хуманистичке науке у Ници, члан Културолошког института Бретање, председник Асоцијације бретањских писаца (1997–1999) и председник Асоцијације Ц. Г. Јунга за област Нице. За историјски роман *Константин и крај античког света* (Christian Y. M. Kerboul, *Constantin et la fin du Monde Antique*, Mayenne 1993, редиговано издање 1997), добио је Велику награду бретањских писаца 1994. и награду „Лоара-Атлантик“ Бретањске академије и земаља Лоаре (1994). Роман обухвата период од 305. године до смрти цара 337. године. Садржи 13 поглавља са епилогом, белешкама, библиографјом и изворима на крају књиге. Роман је писан пријемчивим стилем, а аутор вешто користи историјске изворе и обимну литературу. Посебно је интересантна последња, Глава 13, у којој је описана апотеоза која почиње свечаностима у Риму, Јерусалиму и завршава у Константинопољу, сахраном у маузолеју-херону посвећеном тринаестици апостола.²

Опис сахране Константина Великог у роману *Константин и крај античког света* Кристијана И. М. Кербула изнова покреће питања религијских ставова великог цара. Аутор романа детаљно разматра и описује време покрштавања „in articulo mortis“, приступ балсмовању тела и церемонију сахрањивања. Поворка са телом „победника Византиона“ у златном ковчегу на Аполоновим колима кретала се кроз Константинопољ. Поред почасног стуба од порфира на коме је стајала златна скулптура Константина Хелија објављена је Апотеоза. Сахрана Константина Великог, новог Александра Македонског, свечано је завршена у већ припремљеном маузолеју (Херону). На саркофагу је урезан египатски Анкх, а у лучном делу Христограм.³

2. Између Аполона, Сол Инвиктуса и Христа

Опис свечане процесije и сахране Константина Великог представља последњи детаљ у вишегодишњем разматрању религијске политике, ставова и схватања значајног римског владара у научној литератури. Дескрипција догађаја од момента постављања ковчега испред Аугустеона до спуштања истог у саркофаг у Цркви светих апостола у Константинополису потврђује поштовање устаљених религијских норми и традиција Римског царства, уз одређене елементе вере којој се владар приклонио – хришћанства. Владарево тело је по постављању у златни ковчег било положено на Аполонова кола, четворопрег бога Сунца са којим се Константин поистоветио и сматрао га за личног заштитника још од почетка своје званичне владавине. Из писама Константинове мајке Јелене се види да га, приликом његовог боравка у Галији 310. године, саветује да оде у чувено светилиште Аполона Грануса у Галији и принесе жртву у знак захвалности божанству за победе над Галеријем и Максимијаном.⁴ Писани извори

² Кербул М. И. К. 1993, 226–242.

³ Исто, 240–242.

⁴ Barnes Т. 1981, 36.

говоре како се приликом посете Аполоновом храму, Константину приказао сам Аполон у пратњи Викторије и прорекао му тридесетогодишњу владавину целим светом и успешан и дуг живот.⁵ Не улазећи дубље у питање истинитости Константиновог доживљавања Аполоновог привида, избор Аполона као једног од личних богова заштитника не чуди, с обзиром на то да је низ римских царева, почевши од Августа, бирало Аполона као заштитника себе и своје породице.⁶ Константиново приклањање Аполону је свакако било вишеструко мотивисано, између осталог чињеницом популарности Аполона у Галији, али и наставком породичне традиције, будући да је Константинов отац Констанције такође поштовао Аполона.⁷ Иако убрзо засењен богом Солом, Аполон је божанство чија је иконографија присутна кроз целу Константинову владавину – на портретима и на новцу, Константин је често приказан са погледом упртим нагоре, по узору на хеленистичке портрете Александра Великог и Аполона.⁸ Писац из 6. века н. е. Хезихије наводи да је статуа Константина са форума у Константинополису била заправо статуа Аполона коју је цар искористио као своју. Познато је да је симбол зракасте круне присутан у Константиновој иконографији преузет према сунчевим зрацима око главе Хелиоса-Аполона; на једном од рељефа са Константиновог лука цар је приказан како приноси жртву Аполону, на геми из Народног музеја у Београду је један од Константинових синова приказан као Аполон, а познато је да је и неке споменике у вези са Аполоновим култом – попут познатог Стуба са змијама и статуом Аполона – Константин пренео у Константинополис, а све са циљем *imitatio Augusti*, односно приказивања цара као новог Августа, победника над злом и успоставитеља хармоније и слободе.⁹

У опису сахране цара Константина се даље наводи да су кола са владаревим телом стала у подножју порфирног стуба на форуму Константинополиса и да је непрегледна поворка ожалошћених пружала руке ка ковчегу и позлаћеном кипу Константина Хелиоса који је стајао на порфирном стубу. Чак и у последњем сусрету цара са својим народом, његова веза са богом сунца је неизоставна. Иако је већ доста тога речено у научној литератури о односу Константина и бога сунца, познатог као Сол Инвиктус односно Непобедиво Сунце, укратко ћемо поновити да је владар сматран инкарнацијом самог божанства од 310. године, од када се лик Сола и почиње редовно појављивати на новцу и у империјалној иконогра-

⁵ Писани извори наводе да се уснулом Константину приказала визија Аполона у пратњи Викторије, који му је понудио четири лаворова венца (од којих је сваки симболисао 30 година успеха) и обећао дуг живот. У младом, снажном Аполону, Константин је наводно препознао себе и попут више римских царева, својих претходника, пригрлио Аполона као једног од личних богова заштитника, Nixon C. E. V., Saylor Rodgers B. 1994, 248.

⁶ Bardill J. 2011, 44 и даље; Детаљније погледати у; Elliott T. G. 1990, 349–350.

⁷ Не улазећи дубље у елаборацију различитих разлога за Константинов избор Аполона као једног од преферираних богова, треба само навести да након панегирика из 310. године н. е. у коме је цар повезан са Аполоном, почињу да се појављују емисије новца са Константиновим ликом по узору на Аполонов (млад, без браде), Bardill J. 2011, 56.

⁸ Ibid, 19 i dalje.

⁹ Ibid, 34, 49, 56, 97, 144.

фији.¹⁰ Константин поставља статуу Сол Инвиктуса са својим именом на римском Форуму, а и ван Рима је доживљаван као инкарнација бога Сол Инвиктуса, као на пример у граду Термесосу у Малој Азији где је називан „*Свевидеће сунце*“, односно *Helios Pantepoptes*.¹¹ На најзначајнијем споменику Константиновог доба, тријумфалном луку саграђеном у Риму у част десетогодишњице императорове владавине, више рељефа на којима Константин држи попут Сола подигнуту десну руку или има ореол око главе, показују блиску везу између владара и бога Сунца. Међутим, већ од 317. године лик Сол Инвиктуса полако нестаје са новца, додуше повремено се и даље појављујући на одређеним емисијама златног новца.¹² Коначни прекид Константина са култом Сол Инвиктуса наступа 323. године, након победе над Лицинијем.¹³ Не треба пренебрегнути да се даље, у опису Константинове сахране, говори да је „након објављивања царева Апотеозе, пуштен орао који је одлетео пут истока“. Моменат пуштања птице која је представљала симбол врховног римског бога Јупитера, те самим тим и императора који се идентификовао са поменутиим божанством, значајан је јер указује на придржавање римске традиције и неодбацивање елемената паганског порекла.

У даљем опису догађаја током сахране цара наводи се да је по доласку у Константинов маузолеј, његов ковчег спуштен у саркофаг, на чијем је поклопцу био урезан пагански односно египатски симбол вечног живота – Анкх, а на лучном делу саркофага хришћански знак победе Вечног победника, односно христогорам. Константиново санкционисање паганских обичаја и обреда и приближавање хришћанској доктрини је текло постепено – 315. године, приликом обележавања десетогодишњице његове владавине, цар је обнародовао да треба понудити молитве богу и забранио све жртве у крви, 318. и 319. године. Константин забрањује приватно практиковање магије и обреда свештеника, заправо приватно клањање паганским боговима.¹⁴ Разни акти су уследили све до Константинове смрти који потврђују давање веће слободе и права хришћанима, а забрану различитих аспеката практиковања паганских култова, али Еузебијеве тврдње изречене годину дана пред Константинову смрт да су „царевим едиктом срушени пагански храмови“ треба узети са великом резервом, имајући у виду да је приликом градње новог Рима – Константинополиса, владар наредио да се бројни свети предмети из различитих паганских храмова широм римског

¹⁰ MacMullen R. 1987, 69–70. Поред богиње Викторије, Сол Инвиктус је био један од најважнијих дии милитарес војске цара Константина, а представе на новцу од 310. године н. е. приказују различите сцене бога Сола, као и више легенди међу којима су најчешће биле Sol Invicto Comiti, Comiti Augustorum, Soli Comiti Augustorum, Soli Invicto, Soli Invicto Comiti Domini Nostri и Soli Invicto Aeterno Augusto, Halsberghe G. H. 1972, 168.

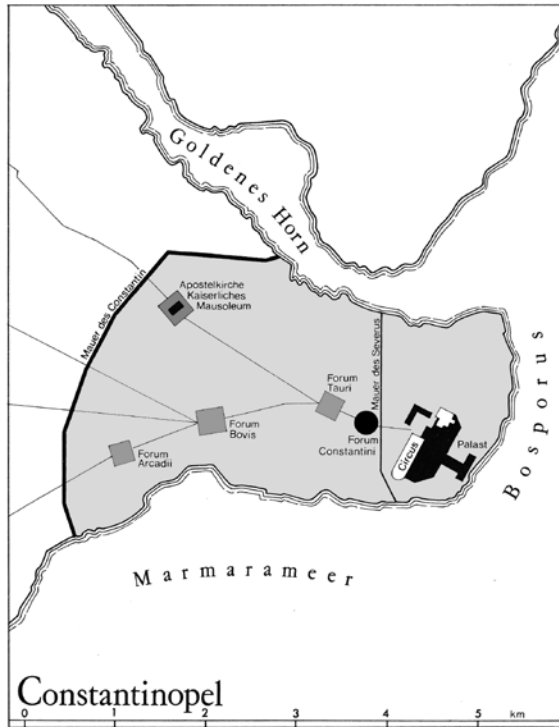
¹¹ Wallraff M. 2001, 261.

¹² Мисли се на емисије новца коване у Сирмијуму од 320. до 323. године н. е. и Антиохији (коване 325. године н. е.), Stephenson P. 2011.

¹³ Halsberghe G. H. 1972, 169.

¹⁴ Curran J. 1996, 69–70; Barnes T. D. 1984, 71.

царства донесу и украсе нову престоницу.¹⁵ Најзад, између 333. и 335. године. Константин дозвољава градњу храма у част царске породице, генс Флавија.

Слика 1. Основа Константинопоља у време Константина Великог
Fig. 1. Plan of Constantinople in the time of Constantine the Great

Неоспорно је да су многе Константинове одлуке биле донесене у контексту толеранције старе традиције и паганских култова, као и у циљу чвршћег устоличавања нове религије, хришћанства. Последњи месеци царева владавине сведоче о томе, као и опис његове сахране у којој се преплићу пагански и хришћански елементи.

¹⁵ Као на пример статуа Магне Матер из Кизика, статуа Фортуне из Рима итд., Fowden G. 1991, 130. Писани извори наводе да је Константин наложио бискупу Макарију рушење храма Афродите у Јерусалиму, с обзиром на то да је био саграђен изнад пећине идентификоване као Исусов гроб. Овај догађај је послужио за слична рушења – Еузебије наводи да је Константин срушио храм Асклепија у Егеји у Турској и два храма Афродите у Апаки и Хелиополису, Potter D. 276. За детаљније о Еузебијевим наводима погледати Storch R. H. 1971, 145–155.

3. Маузолеј и црква СВ. Апостоли у Цариграду

Опис сахране Константина, Кербул заснива управо на античким изворима, ослањајући се највише на подацима Еузебија из Цезареје, међутим у једном делу романа аутор помиње почетак радова на градњи маузолеја: „Константин је од двојице архитеката (Еусторгија и Михаила, из тима Цариградског архитекте Еуфрата затражио да изграде маузолеј-херон, према мартирију изграђеном изнад Христовог гроба у Елији Капитолини (*Aelia Capitolina*), односно Јерусалиму.¹⁶ „...Неколико месеци потом маузолеј Константина Великог ће личити на Диоклецијанов у Сплиту. Маузолеј са централним планом високих зидова у целини украшени изнутра моаицима, као и кубе. У средишту велика гробница од порфира. Да би се нагласила паралела са Светим гробом у Јерусалиму, дванаест стела је окруживало саркофаг. Носиле су и дванаест знакова зодијака, који круже око 'Константина Хелија', као дванаест богова који прате тринаестог бога, или дванаест апостола који прате 'Слику Христа'...Постављен на средину простране заравни окружене перистилом, споменик ће, с обзиром на издвојеност, пратити многе помоћне зграде: царска станишта, купатила, зграде за послугу....“¹⁷

Наводи из романа покренули су на нова размишљања о изгледу маузолеја-мартиријума.

Преплитање паганских и хришћанских елемента присутно је и у архитектури Константиновог и постКонстантиновог времена. Већ од Хадријана уметност и архитектура дубоко су зашли у последњу фазу тзв. „античког барока“.¹⁸ Античка римска архитектура у периоду од тетрархије била је на врхунцу свог развоја, посебно у новим центрима власти и резиденцијалним комплексима. Обликовање стилова и форми било је на врхунцу и у завршној фази. Градитељски полет био је посебно изражен у центрима провинција. Потреба за обимним градитељским материјалом и декорацијом полако је прерасла у тражење нових ресурса. Постојећи градитељски фонд био је прави изазов, а употреба *spolia* свакодневна потреба. Овакав приступ у архитектури био је посебно наглашен у време владавине Константина Великог. *Damnatio architecturae* није у потпуности имао значење *Damnatio memoriae*. У архитектонском смислу реупотреба декорације, елемената архитектуре и преобликовања функције просторних решења омогућавала је континуитет појединих стилских, архитектонских форми и конструкцијских детаља у новим условима или са новом функцијом.¹⁹

У профаним грађевинама, јавног, приватног и резиденцијалног карактера настављени су већ установљени принципи и традиција.²⁰ У сакралној ар-

¹⁶ Кербул, И. М. К. 1993, 224.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Опширније види у: Margaret L. 1974, *Passim*

¹⁹ Kinney D. 2011, 138–145.

²⁰ Ćurčić S. 1993, 67-90.

хитектури, посебно од Миланског едикта, амбиције свештенства, али и самог цара биле су посебно изражене у изналажењу облика „божије куће“. Скромна архитектура *Domus Ecclesia* није више задовољавала потребу за обављањем литургије и свете Еухаристије.²¹ Константин је веома рано започео са градњом хришћанских храмова. У његовом градитељском опусу могу се издвојити две основне група цркава.²² Првој групи припадају градске катедралне цркве које представљају симбол уједињења хришћанске заједнице и намењене су обављању недељне литургије. Другој групи припадају мартирске цркве, меморије и места сведочења победе Христа и такође су места окупљања верника. У оба примера наведених група цркава литургија је обавезни део службе и завршава се Светом Еухаристијом.²³ Исказан је дуализам у коме су главне компоненте време и вечност.

Катедралне цркве су грађене у већим урбаним средиштима као што су Милано, Трир, Константинопол, Антиохија и вероватно у Никомедији. Понекад чине и саставни део палацијалних комплекса као што је пример у Триру или у палати Јелене у Риму, или у непосредној близини резиденцијалног комплекса, какав је случај са црквом Пресвете мудрости Св. Софије у Константинопољу.²⁴

У Риму није било означеног места за катедралну градску цркву, али и већи део хришћанског становништва живео је ван градских зидина, у непосредној близини већ установљених хришћанских некропола. На више места почета је веома рано градња мартирских цркава као што су Св. Себастијан, Св. Марцијан и Петар, Св. Лорензо, Св. Агнеса. Издвајају се само Ст. Кроче, црква Св. Крста, као део већ поменутих Јеленине палате и Латеранска црква изграђена на Фаустином имању, које је Константин поклатио епископу Рима, Милтиаде-су после победе на Милвијском мосту.²⁵ Овакав међусобни однос мартирских цркава омогућавао је тзв. парипатетичарски однос у литургији, односно места заустављања, станице за ходочаснике, а не и трајни објекти за молитву.²⁶

Поред Рима, велики градитељски опус Константин је спровео у Јерусалиму.²⁷ Јеленина посета древном граду 326–327. године, проналажење часног крста и гроба били су почетак великих радова на мартирским црквама. Константин је и сам учествовао у градњи што се може видети из његовог писма Макарију, јерусалимском епископу. Цар даје сва овлашћења да се обезбеди најскупоценији материјал за „најчудесније место на свету“ којим располаже царство. Инсистира на украшавању каетиране таванице златом, употреби скупоценог мермера из сваког дела царства. Изабрани су и градитељи, архитекта

²¹ Krauthajmer R., Ćurčić S., 2000. 39-41.

²² Shepherd H. M. 1967, 71.

²³ Ibid, 71.

²⁴ Ibid, 72; Armstrong T. G. 1974, 7–8.

²⁵ Ibid, 74.

²⁶ Ibid, 72.

²⁷ Krauthajmer R., Ćurčić S. 2000, 74.

Зенобије и асистент црквени архитекта Еустахије, обојица из Константинопоља.²⁸ Црква светог гроба представља јединствен комплекс за победу Христа, у коме је садржана и катедра и мартријум (Анастасис), Христова жртва и васкресење. У олтарској апсиди базилике било је 12 стубова који су симболично приказивали апостоле. У средишњем делу на месту олтара био је похрањен део часног крста. Мањи комади часног крста разаслати су у веће центре како би постали сведочанства и део Голготе. У дворишном простору над гробом је био најпре постављен балдахин, а затим ротонда са куполом.²⁹

Систем адиције, односно повезивања базилике и централне основе постигнут је још снажније у цркви Христовог рођења у Витлејему. Олтар је био постављен у главном броду. Октагон је наткривао пећину и на слемenu крова налазио се прстенасти отвор *opinion*. Отвор у поду и на крову повезивали су рођење и васкресење.³⁰

У свим поменутих и катедралних и мартирским црквама преовладавају два облика организације основа: подужна, лонгитудинална основа подељена на три или пет бродова (у архитектури названа базилика³¹) и кружна, односно октогонална основа централног распореда. Симболика ових облика је веома јасна.

Подужни облик цркве – облик брода представља веру у бесмртност, путовање, симбол новог живота, путовање душе. Хришћани треба да буду свесни да само у Господњем броду, тј. Његовој цркви имају наду за постизањем вечног покоја. Базилика је земаљско царство, копија божанских права и закона. То је Краљев трон и царски темељи. Седиште судаје, епископска катедра и подсећање на Мојсијев трон. Врло је јасна порука зашто је свештенство преузело профану базилику-судницу за основу храма.³² Насупрот томе кружни облик се односи на вечну природу Цркве, бескрајна линија, без почетка и краја. И сви облици изведени из круга – октагон и хексагон, припадају овом облику. Спој ова два симбола био је логичан избор за организацију цркве Св. Рођења, Св. Гроба, али и мартирских цркава и маузолеја у Риму, Цркву, Св. Марцелина и Петра (Хеленин маузолеј) и Св. Агнезе (Маузолеј Константина и Хелене).³³

Последњи градитељски подухват Константина, била је изградња цркве Св. Апостола и маузолеја у Константинопољу. Број извора, описа и расправа о овој грађевини је импозантан, но и поред тога тешко је разумети и растумачити изглед херона и цркве.³⁴

²⁸ Ibid, 60.

²⁹ Ibid, 60–61.

³⁰ Ibid, 60.

³¹ Појам *базилика* означавао је царску грађевину која је уобичајено била јавне, судске намене. Од Константина под базиликом се подразумева и хришћански храм, без обзира на то да ли је централног или подружног плана; Shepherd H. M. 1967. 70.

³² Shepherd H. M. 1967. 70.

³³ Krauthajmer R., Ćurčić S. 2000, 47 и даље.

³⁴ Уп: Eusebius of Caesarea, *Vita Constantini*, IV, 58–60, pp. 141–142; IV, 70–71, pp. 146–147, ed. I. A. Heikel (Berlin, 1902); Paulinus of Nola, *Carmina*, XIX, 329–342, in C.S.E.L., XXX, p. 130;

У више поменутих радова преведен је и цитиран опис грађевине коју је начинио царев биограф и савременик Еузебије. Према коментарима Краутхајмера, црква је изграђена као део већег комплекса са дворанама, купатилима и базенима. Крстообразне основе са издуженим улазним краком. Таваница је била касетирана и позлаћена, а зидови обложени мермером. На пресечници крста налазила се купола на тамбура са прозорима затвореним бронзаним решеткама.³⁵

Грађевина је више пута девастирана и преправљана. Вероватно је приликом радова у време Констанција II дошло већ до неких измена у плану објекта, а затим и у време поправки после великог земљотреса 357. године.³⁶ Највећа девастирања догодила су се у време опсаде, а затим током владавине крсташа у XII веку и најзад изградњом Фетије џамије 1469. године.³⁷

Изглед првобитног маузолеја-херона и цркве Св. Апостола и његове трансформације после Константинове смрти у време Констанција, а затим у време Јустинијана стални су предмет истраживања различитих научних профила. У историји архитектуре преовладава мишљење да су Св. Апостоли имали крстообразну основу и она се препознаје у ктиторским радовима Јустинијана I. Изглед маузолеја и цркве из времена Јустинијана остао је забележен код више аутора, а посебно у описима Константина са Родоса³⁸ у 9. веку и Николаоса Месаритеса³⁹ из Цариграда с краја XII и почетка XIII века, пре упада крсташа. Црква Св. Марка у Венецији изграђена по узору на Св. Апостоле представља и својеврсну „копију“ и сведочи о изгледу обновљене Јустинијанове цркве из VI века.⁴⁰

Многа питања, међутим, која се односе на изглед и организацију првобитне, Константинове цркве остала су и данас без одговора: Да ли је ротонда из времена Константина или је придодата касније? Да ли је основа цркве крстообразна? Да ли је првобитна сахрана извршена у цркви Св. Акација⁴¹, и тек по завршетку маузолеја тело Константина положено у херон?

Socrates, *Hist. eccl.* I, 16, in P.G. LXVII, 117 A; I, 40, in P.G. LXVII, 180; Sozomen, *Hist. eccl.* II, 34, in P.G. LXVII, 1032 C; Constantine of Rhodes in his description of the Wonders of Constantinople and of the Church of the Apostles. "Nikolaos Mesarites 1957, 855–924. Најисцрпнију библиографију и изворе пружају радови: Downey G. 1951, 53–80; Downey G. 1959, 27–51; Grierson P., Mango C. and Ševčenko I. 1962, 3–63.

³⁵ Krauthajmer R., Ćurčić S. 2000, 69.

³⁶ Krautheimer R. 1969. 30.

³⁷ Israel J. 2012, 108–109.

³⁸ Константин са Родоса је у периоду од 931. до 944. године написао поему у којој је описао и цркву Св. Апостола, на позив Константина VII Порфирогенита (913–959), у време преноса моштију Св. Јована Хризостома 938. године, Downey G. 1951, 67.

³⁹ Николаос Месаритес је описао цркву на почетку 1198. и 1203. године; Downey G. 1951, 68; Israel J. 2012, 107–112; Downey G. 1957. 855–924.

⁴⁰ Dark K. and Özgümüş F. 2002. 393–413; Israel J. 2012, 108–109.

⁴¹ Поједини аутори помињу ову цркву као место привремене сахране или касније translације остатака Константина Великог; Downey G. 1951, 56 и даље.

Одговори на питања организације базиликалне или крстообразне форме су врло сложени и непотпуни. Насупрот томе одговор на питање порекла маузолеја-херона у облику круга и октагона је познат и једноставнији, и налази упориште у касноантичким херонима-маузолејима (Диоклецијанов, Галеријев) који настављају хеленистичку традицију сахрана Августа и Хадријана.⁴² Могло би се претпоставити да је Константину идејни концепт комбиновања базилике и круга, слично или истоветно као у цркви Св. Гроба било препознатљивије у потпуном поистовећивању са Христом. По свој прилици да је херон био кружне основе и могуће да се у 12 поменутих кенотафа у каснијим реконструкцијама замењени саркофазима наследника династије и других владара у Византији.⁴³ Многи истраживачи, међутим, доводе у сумњу тачност Еузебијевих навода о изгледу Св. Апостола.⁴⁴ Извесна је сличност у описивању цркве Светог Гроба у Јерусалиму и Св. Апостола у Константинопољу. Ова сличност указује, можда, на истоветни идејни концепт ове две мартирске цркве, али и на могућност да Св. Апостоли нису били завршени у потпуности у време смрти Константина, те је понуђени опис само интерпретација царевог биографа. У том случају Констанције је можда додао крстасту структуру коју је касније надградио Јустинијан.

Црква св. Апостола представља традиционални начин привилегованог сахрањивања у маузолеју, али и успостављање династичког чина полагања остатака хришћанских византијских царева и епископа на истом месту.⁴⁵ Извесно је да се Константин препознао као „оличење Речи, Представник Бога на земљи“, тринаести апостол, али и нови Александар Македонски. Грађевина је требало да представља мартирејум и маузолеј, што се и остварило 356, 357 и 358. године, када су донете мошти Св. Тимотија, Св. Андреје и Св. Луке.⁴⁶

Извесно је да је симбол крста јака порука и да већи број цркава из позног 4. века, из 6. и касније из средњег века користи овакву организацију основе. Сматра се и да је црква Св. Апостола утемељила овакав начин градње у потоњем периоду. Крстообразна форма наглашава мистичну природу цркве и распето Тело Христово. Овако обликована црква треба да преузме сведочанство и тежину догађаја на Голготи и постигне јединство са Спаситељем. Уколико је основано мишљење Еузебија да је саркофаг почивао на знаку крста са куполом изнад, био би то велики искорак у односу на све изведене катедралне и мартирске цркве, напуштање традиције и стварање новог типа мартирејума Апостелион намењеног обожавању цара-Христа.

⁴² Armstrong T. G. 1974, 10, 11–12; Milošević G. 2009. 113–129.

⁴³ Grierson, P., Mango, C. and Ševčenko, I. 1962, 3–63

⁴⁴ Johnson J. M. 2008, 259.

⁴⁵ Grierson, P., Mango, C. and Ševčenko I. 1962, 7, 21 и даље.

⁴⁶ Downey G. 1951, 57.

Литература

- Armstrong, T. G. (1974). Constantine's Churches: Symbol and Structure, *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 33, No. 1 (Mar., 1974), 5–16.
- Bardill, J. (2011). *Constantine Divine Emperor of the Christian Golden Age*, Cambridge.
- Barnes, T. D. (1984). *Constantine and Eusebius*, Harvard.
- Barnes, T. D. (1984). Constantine's Prohibition of Pagan Sacrifice, *The American Journal of Philology*, Vol. 105, No.1, Baltimore 1984, 69–72.
- Curran, J. (1996). Constantine and the Ancient Cults of Rome, *Greece & Rome*, Vol. 43, No. 1, London 1996., 68–80.
- Ćurčić, S. (1993). Late-Antique Palaces: The Meaning of Urban Context. In *Ars Orientalis*, Vol. 23, 67–90.
- Dark, K. and Özgümüş, F. (2002). 'New Evidence for the Byzantine Church of the Holy Apostles from Fatih Camii, Istanbul', *Oxford Journal of Archaeology*, 21 (2002), 393–413.
- Downey, G. (1951). The Builder of the Original Church of the Apostles at Constantinople: A Contribution to the Criticism of the „Vita Constantini“ Attributed to Eusebius, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 6, 53–80.
- Downey, G. (1957). „Nikolaos Mesarites: Description of the Church of the Holy Apostles at Constantinople“, *Transactions of the American Philosophical Association*, N.S., 47, part 6, 855–924.
- Downey, G. (1959). The Tombs of the Byzantine Emperors at the Church of the Holy Apostles in Constantinople, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 79, 27–51.
- Elliott, T. G. (1990). The Language of Constantine's Propaganda, *Transactions of the American Philological Association*, Vol. 120, University of Pennsylvania 1990, 349–353.
- Fowden, G. (1991). Constantine's Porphyry Column: The Earliest Literary Allusion, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 81, London 1991, 119–131.
- Grierson, P., Mango, C. and Ševčenko, I. (1962). The Tombs and Obits of the Byzantine Emperors (337–1042); *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 16 (1962), pp. 1+3-63.
- Grillmeier, A. (1975). *Christ in Christian Tradition: From the Apostolic Age to Chalcedon*, London.
- Halsberghe, G. H. (1972). *The Cult of Sol Invictus*, Leiden.
- Israel, J. (2012). A History Built on Ruins Venice and the Destruction of the Church of the Holy Apostles in Constantinople, *Future Anterior* Volume IX, Number 1 Summer 2012, 102–122.
- Johnson, J. M. (2008). Observations on the burial of the Emperor Julian in Constantinople, *Byzantion*, LXXVIII, 254/260.
- Кербул, М. И. К. (1993). *Константин и крај античког света*. Светови: Нови Сад.
- Kinney, D. (2011). Roman Atrhitectural Spolia, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol.145, No 2.jun., 138–161.
- Krautheimer, R. (1969). On Constantine's church of the Apostles in Consatninoples, *Studies in Early Christian, Medieaval and Renai ssance Art*, London, New York, 27–33.

- Krauthajmer, R., Ćurčić, S. (2000). *Ranohrišćanska i vizantijska arhitektura*, Beograd.
- Lyttelton, M. (1974). Baroque architecture in Classical Antiquity, Thames and Hudson.
- MacMullen, R. (1987). *Constantine*, London.
- Mesarites, N. (1957). „Nikolaos Mesarites: Description of the Church of the Holy Apostles at Constantinople“, Trans. American Philosophical Society, N.S., 47, 855–924.
- Milošević, G. (2009). Hellenistic tradition in Roman period mausoleums in the Balkans, In Mihailescu-Bîrliba L. und Bounegru O. (ed), *Migration und Akkulturation im Osten des Mittelmeerraumes in Hellenistischer und Romischer Zeit*, Akten der Tagung in Iași, 3–7. Oktober 2007, Herausgegeben von Lucrețiu, Harrassowitz Verlag, 2009, 113–129.
- Nixon, C. E. V., Saylor Rodgers, B. (1994). *In Praise of Later Roman Emperors: The Panegyrici Latini: Introduction, Translation and Historical Commentary*, University of California Press.
- Potter, D. (2013). *Constantine the Emperor*, Oxford.
- Shepherd, H. M. (1967). Liturgica; expressions of the Constantinian triumph, *Dumbarton Oaks*, Vol 21, 55–78.
- Stephenson, P. (2011). *Constantine: Unconquered Emperor, Christian Victor*, London.
- Storch, R. H. (1971). The „Eusebian Constantine“, *Church History*, Vol. 40, No.2, Cambridge, 145–155.
- Wallraff, M. (2001). Constantine’s Devotion to the Sun after 324, *Papers presented to the thirteenth International Conference on Patristic Studies held in Oxford 1999*, Leuven 2001, 256–270.

Gordana Milošević, Nadežda Gavrilović

**THE BURIAL OF CONSTANTINE THE GREAT
IN HISTORIC NOVEL *CONSTANTIN ET LA
FIN DU MONDE ANTIQUE*
BY CHRISTIAN Y. M. KERBOUL**

Summary: The description of ceremonial procession and burial of Constantine the Great in historical novel of the author C. Y. M. Kerboul, gives the perspective into religious customs and tradition of the late Roman empire, in which the interlacing of pagan and Christian elements can be viewed in its perplexity. The special bond between the emperor and god Apollo was for the last time underlined with the fact that the coffin with Constantine’s body was laid on Apollo’s carriage driven by four horses, golden carriage of the Sun god with whom Constantine identified himself and considered as his personal protector. In further description of Constantine’s burial, it is stated that the funeral procession stopped at the base of the porphyry column with the statue of Constantine Helios on the Constantinopolis’ forum, which also emphasizes the link between the emperor and solar deity Helios, that is Sol Invictus. Written sources describe

in detail particular respect which Constantine showed to god Sol Invictus, confirmed with numerous series of coins with the image of solar deity (coined from 310. year A. D.), sculpture, mosaics etc. Very important element in Kerboul's novel is the description of the symbol of Christogram on Constantine's sarcophagus, which confirms emperor's approaching towards Christianity and his acceptance of Christian symbols.

The interlacing of pagan and Christian elements is also present in the architecture of Constantine and post-Constantine period. Prevailing opinion in the history of architecture is that the Church of the Holy Apostles was cross-shaped, which can be observed in the identical cruciform shape of the church built under Justinian I. However, many questions regarding the appearance and organisation of Constantine's church are still unanswered. The Church of the Holy Apostles present traditional act of privileged burial in mausoleum, but also the concept of dynastic act of burying Christian Byzantine emperors and bishops in the same place. The answers to various questions concerning the organisation of basilical or cross-shaped form are very complex and incomplete. On the other side, the answer to the question of mausoleum-heron in the shape of a circle and octagon is maybe simpler and linked to late-antique heron-mausoleums (such are those of Diocletian, Galerius) which continue Hellenistic burial tradition of Augustus and Hadrian. It can be presumed that Constantine's concept of combining basilica and circle, similar or even the same as in the Church of the Holy Sepulchre (known also as Basilica of the Holy Sepulchre or the Church of the resurrection in Jerusalem), was a way of implying his complete identification with Christ.